

ומתוקים מדבש

סוגיות בהלכה מתוך עניינים שבפרשת השבוע מכאורים ומורחבים כלשון לימודים השווה לכל נפש
נכתב ע"י הרב זאב יהודה סטארק שליט"א רב קהילת "שמחת התורה" - ביתר עילית

פרשת בשלח - גליון מס' 16

א. שלשה דיוקים בדברי הרמב"ם לרגל ימי השוכב"ם ב. ענייני 'הרופא' בהלכה

אנו עומדים לקראת סוף ימי השוכב"ם דשנת תש"פ, ולכן ראינו לנכון לצרף ולכתוב כמה דיוקים פשוטים שדייקנו בעזה"ת בדברי הרמב"ם - שהם שווים לכל נפש. חלק מהדברים הם ממה שנשאנו בשנה זו בימי השוכב"ם בפני בני קהילתנו החשובה 'קהילת שמחת התורה' ביתר ב'.

בחלק השני של הגליון נדון בהלכות הנוגעים ל'רופא' ולרפואה, ומצאנו מקור לענין זה בפרשתו על להבדיל אא"ה הקב"ה שהוא רופא נאמן ורחמן: כל המחלה אשר שמתני במצרים לא אשים עליך כי אני ה' רופאך (טו, כו).

שלשה דיוקים בדברי הרמב"ם

א. ענין ברמב"ם (סוף הלכות איסורי ביאה - פרק כב הלכה יח) שכתב 'אין לך דבר בכל התורה כולה שהוא קשה לרוב העם, אלא לפרוש מן העריות' וכו'. עיי"ש. ומשמע שזהו הדבר הקשה ביותר לקיים בכל התורה כולה, וקשה לומר שהרמב"ם דיבר רק לגבי 'הלאוין' ולא לגבי 'העשיין' כמו שחכ"א העיר לי, כי הרי מקורו של הרמב"ם לדבר זה - עיי"ש בהמשך הלכה זו שכתב: אמרו חכמים, בשעה שנצטוו ישראל על העריות בכו וקבלו מצוה זו בתרעומות ובכיה, שנאמר: 'בוכה למשפחותי' - על עסקי משפחות. עיי"ש. ולכאורה זה 'שבכו' על זה לבד, על אף שאמרו להם בשעת מתן תורה וכו' את כל התורה - כולל העשיין, מוכרח שהוא הדבר הכי קשה, כי בוכים רק על הדבר שהוא הכי קשה לקיים, ומזה שבכו רק ע"ז - מוכח לומר שהוא הדבר שהכי קשה לקיים. וגם מלשון של הרמב"ם שאין לך דבר בכל התורה כולה וכו' משמע כן. ועצם זה שהביא ראיה מה'בכיה' משמע שהוא הדבר הכי קשה בכל התורה כולה - פשוטו כמשמעו, כי לא בכו על שום דבר אחר, ודו"ק.

ועוד, שאם היה המדובר רק בעניין לאווין היה יותר נכון להיכתב סדר זה בלשון של הרמב"ם: 'אין לך דבר בכל התורה כולה שהוא קשה לרוב העם לפרוש' - אלא מן העריות, שמשמע שהוא הדבר הכי קשה בעניין של 'פרישה' - דהיינו לאווין, אמנם הרי הוא כתב בלשון זה: 'אין לך דבר בכל התורה כולה שהוא קשה לרוב העם' - אלא לפרוש מן העריות, שמשמע שרק בא להסביר מהו הדבר שהכי קשה בכל התורה כולה, ודלא כמו בלשון הראשון שהבאנו שמשמע שזה הדבר הכי קשה בלאווין, ודו"ק כי הוא דיוק דק מאוד. (שוב ראיתי שיש בזה שינוי גירסאות בסדפוס הרמב"ם של זמנינו. בדמהדורת פרינקל גורס כפי גירסא ראשונה שהבאנו, וגירסא שניה היא בדפוסים המצויים - וכפי שכתבנו יש נפק"מ גדולה במובן לפי חילופי הגירסאות. ועיין בילקוט שינוי נוסחאות שבסוף מהדורת פרינקל).

ועוד חכ"א העיר לי, על מה שידוע בשם הגר"א שהמצוה הכי קשה לקיימה הוא שמחה בכל ז' ימי החג, דכתיב בהם 'ושמחת', ושמועה זו לכאורה סותרת למה שדייקנו וכמעט כתב במפורש הרמב"ם שהקשה ביותר היא פרישה מן העריות. אמנם אחרי שבררת הדבר, שמועה זו שמפורסמת בעולם התורה, כפי הנראה לא יצא אף פעם מפה קדשו של הגר"א, ואין שום מקור מוסמך לשמועה זו, והמקור הוא 'שידוע מה שאומרים בשם הגר"א' - ויתכן שהיא 'ידועה', אמנם בלי 'מקור',

ודו"ק. רק מצאתי בשו"ת תשובות והנהגות (חלק ה סימן קנב סעיף א) שהעיד הג"ר משה שטרנבוך שליט"א ששמע פעם מהגר"י זצ"ל שאומר: 'המצוות עשה הכי קשה בשבילי בסוכות, היא מצות שמחה בכל רגע'. עיי"ש. אמנם שם אפשר רק לדייק ולומר שהיא המצווה הכי קשה לקיים בסוכות, ולא על כלליות המצוות, ודו"ק. וראוי לציין עוד למש"כ הרמב"ם (פירוש המשניות - פרקי אבות ריש פרק ב) על המשנה 'הוי זהיר במצוה קלה כבחמורה' - והסביר: 'מצוה קלה, כגון שמחת הרגל. עיי"ש. וקשה, דלפי 'שמועה' זו - איך כותב הרמב"ם שהיא מצוה קלה, הרי אמר הגר"א שהיא המצוה הכי קשה לקיים. וב"ה שאח"כ מצאתי בספר 'והאר עינינו' (חלק ט דף פב) שכתב, לפילאטנו מצאנו שאין שום מקור בספרי הגר"א ובית מדרשו לשמועה זו, ושאלנו לכמה מהבקיאים בתורת הגר"א ובית מדרשו, כגון הג"ר שלמה פישר שליט"א והג"ר דוד כהן שליט"א ועוד, וגם הם אמרו שלא יצאו הדברים מהגר"א. והמקור היחיד שנמצא לזה, הוא בספר 'דברי שלום' (להאדמו"ר רבי אברהם שלום מסטראפקוב צוק"ל - נדפס לפני כשבעים שנה - דף לו). עיי"ש.

ואפילו אם נניח (דבר שאינו נראה כלל) שיצא דבר זה מפה קדשו של הגאון זצ"ל, אפשר לדייק בדברי הרמב"ם שכתב 'אין לך דבר בכל התורה כולה שהוא קשה לרוב העם' וכו', ומשמע שיכול להיות יוצא מן הכלל, ורק בדרך כלל הוא הדבר הכי קשה, וא"כ לא קשה מידי משמועה זו (שאין מקורה נאמן), על דברי הרמב"ם - ודיקנו בזה, ופשוט. ועל עצם ראייתו של הרמב"ם, שמה שהם בכו על כך מוכח שהוא הדבר שהכי קשה לקיים בכל התורה, צע"ק, כי שם במתן תורה בכו על זה שנאסר להם (או לדורות הבאות) עריות של 'משפחתם', דהיינו אחיות וכדו', וזה דבר שהיה מותר להם ועכשיו נאסר עליהם, ואיך יכול להביא ראיה מזה שבכו על זה שנאסר להם 'המשפחה' שלהם, שאפשר לשמוע שיש סברה מיוחדת למה בכו, ולא מחמת איסור העריות שכתבו וכלו בלבוש - לשאר עריות, ודורות. אמנם המעיין היטב בגמ' (יומא עה. - שהוא מקור לדברי חז"ל אלו) יראה שזה תלוי במחלוקת בגמ' (שם), ובאמת לפי מאן דאמר אחד בכו על שאר העריות שנאסרו להם ולא רק על קרובי המשפחה, וא"כ שפיר אתי לפי מאן דאמר זה להביא ראיה ליסוד זה של הרמב"ם שהוא הדבר הכי קשה לקיים בכל התורה כולה.

אמנם היה אפשר לומר שהרמב"ם לא הביא ראיה מדברי חז"ל אלו 'כמקור' ליסודו, אלא ל'דוגמא' להראות שזה עניין קשה. אך קשה לומר כן, שאם כן אין להרמב"ם

א. ועיין עוד ברמב"ם (שם הלכה יט) שכתב, שאמרו חכמים 'גזל ועריות' - נפשו של אדם מתאווה להן ומחמדתן וכו', ועוד אמרו וכו' רוב בגזל, מיעוט בעריות. עיי"ש. והקשו הרבה מן המפרשים (עיין בפרישה סימן כה אות ב, תוס' יו"ט בהגהותיו לטור אה"ע סימן כה, חיד"א בברכי יוסף סימן כה אות א, ועוד), שלכאורה כיון שכתב שאין לך דבר בכל התורה כולה שהוא קשה לפרוש אלא מן העריות, א"כ למה 'רוב בגזל ומיעוט בעריות', הרי היה צריך להיות 'רוב בעריות'. ועיין בספר אילת השחר (על התורה - בהעלותך דף סב) שתיירץ מרן הגר"א זצ"ל, ש"ל דגזל תלוי באדם עצמו, אבל עריות תלוי באחרים, ולכן נכשלים פחות. עיי"ש. והגר"א דיבר שליט"א (קונטרס שאלות מצוות) הביא עוד בשם מרן בעל אילת השחר זצ"ל, ש"ל כיון שעריות הוא חמור בעיני אנשים, לכן כובש עצמו נגד יצרו ותאוותו לא לעבור על איסורים. משא"כ בעניני ממונות אנשים מורים היתר לעצמם בכל מיני תירוצים, ולכן אפילו שהציד"ר אינו גדול כ"כ, מ"מ עובר על איסור גדול יותר. עיי"ש.

ב. וחידוש הוא שבשעת מתן תורה וכו' - שזכו לכוז גילוי שכנה וכו', בכל זאת 'בכו וקבלו מצוה זו בתרעומות ובכיה', וכלשון של הרמב"ם.

ג. ויש לעיין בעיקר דין 'שמחת חג', אם היא שמחת הלב (כי שני מיני שמחה, בלב ובמעשה, כמבאר בפוסקים), אזי צריך להיות בכל שעות היום בחג, או דסגי בפעם אחת ביום. ולכאורה מצאנו בזה מחלוקת אחרונים וכדלהלן.

עיין בהעמק שאלה (להנצי"ב - שאלת א-ס) שכתב שאין שמחת חג תמידית בלי הפסק, אלא הוי כמו כל מצוה זמנית, אכילת מצה ותקיעת שופר, שאינו אלא פעם אחת, ה"נ מצוה לשמוח שעה א' ברגל. עיי"ש. ועפ"ז כתב שבהלוויה ברגל אין הולכין אחר המיטה בשמחה. ועיין עוד במש"כ (מ"ק כז:) שנשים במועד מענות (בהלוויה). עיי"ש. וכן איתא בשפת אמת (סוכה דף מח. ד"ה לרבות) שכתב 'וכן בשמחה אין חיוב לשמוח כל היום רק לקיים בזה היום מצוות שמחה וכו', ולעולם אין חיוב אלא לקיים שמחה בכל יום, ובין שיקיימנה ביום או בלילה יוצא וכו'. עיי"ש. אמנם עיין בספר קרן אורה (מ"ק ח. ד"ה אלא) שכתב עפ"ז: והנה ודאי עיקר קרא 'ושמחת בחגך' - הציווי הוא על אכילת שלמי שמחה וכו', אלא דאעפ"כ שמעינן מכללל דצריך שיהיה לו שמחת הלב בכל הרגל ולא יהיה בו שום עצב, וכן נאמר 'זה היום עשה ד' נגילה ונשמחה בו'. עיי"ש. ובספר חוט שני (חלק יו"ט סימן כב ד"ה והלכות) כתב בשם מרן הגר"ז קרליץ זצ"ל וז"ל: 'מש"כ הרמב"ם שצריך להיות שמח וטוב לב, לא סגי שפעם אחת ביו"ט הוא שמח, אלא צריך במשך כל היום להיות במצב של שמח וטוב לב, וכבר אמרו על הגר"א שאמר שמצות שמחת יו"ט היא מצוה שיותר קשה לקיימה משאר מצוות, והיינו מפני שצריך כל היום להיות שרוי בשמחה וטוב לב. עיי"ש. וצע"ק מדבריו שהביא ראיה מהגר"א (עיין במש"כ בפנים), ואכמ"ל.

ד. ועיין עוד שם (בספר וואר עינינו) שהביא מהגר"ז שליט"א שיש עוד אימרה שמפורסמת בשם הגר"א, ומעולם לא יצאו הדברים מפי הגר"א. שאומרים בשם הגר"א דיש רק שתי מצוות שמקיימים אותם בכל הגוף, מצות סוכה וישוב ארץ ישראל. ושזה הביאור בפסוק (תהלים עו) 'יהי בשלם סוכו ומעונתו בציון', דהיינו איזה מצווה מקיימים 'בשלם' - בכל הגוף, 'סוכו' - מצות סוכה, 'ומעונתו בציון' - וישוב אר"י. אבל לא יצאו הדברים מפי הגר"א, שקשה, שהרי יש עוד מצוה דאורייתא שמקיימים בכל הגוף, והיא מצות ראייה בביהמ"ק בחג, וגם הגר"ד כהן שליט"א אמר שחיפש מימרא זאת בספרי הגר"א ותלמידיו, ולא מצא. עיי"ש.

ורואים מכ"ז שמיד צריכים לברר הדברים בשרשם ובמקורותיהם, ולא לסמוך על מה ש'העולם אומרים בשם הגר"א' וכו'.

איזה חולאים נכללים במצוות הרופא לרפואה

איזה חולאים הם בכלל המצוה שעל הרופא לרפואה, עיני בתוס' (ב"ק פה). שהקשו על כפילות הלשון 'רפא ירפא': א"ת, והא מ'רפא' לחודיה שמענין ליה (שיש רשות לרפא לרפואה). ומתריץ: ל"ל דהוה אמינא הני מילי מכה בידי אדם, אבל חולי הבא בידי שמים – כשמרפא נראה כסותר את גזירת המלך, קמ"ל דשרי. עיי"ש. דהיינו שהיה הו"א שיש הבדל בין מכה שלדוגמא חברו הכהו וידוע וגלוי לאדם איך קיבל מכה זו, שרק בזה מותר הרופא לרפואה, אבל מכה שבאה מן השמים – אסור לרפואה כי הוא סותר גזירת המלך. קמ"ל הפסוק שמותר ומצוה לרפואה גם מכה כזו. ועיין בב"ב (סימן שלו ס"ק א') שהקשה מהפסוק (דברי הימים – פרק ב פסוק טז) שכתוב אצל אסא (שהייתה לו מכה מן השמים), 'וגם בחליו לא דרש את ה' כי ברופאים' (והייתה תביעה עליו), דמשמע דאסור להתרפאות מיד הרופא במכה הבאה בידי שמים. ותירץ ד"ל דלפי שלא דרש בה' כלל כי אם ברופאים בלבד – לכך נענש, אבל אם בטח בה' שישלח לו רפואה על ידי הרופא – מותר לדרוש ברופאים אפילו במכה הבאה בידי שמים, וכך נהגו בכל גבול ישראל. עיי"ש.

ורואים חידוש בדבריו, שכל מה שמותר לדרוש ברופאים במכה שבאה מן השמים, הוא רק אם בוטח בה' שישלח לו רפואה ע"י הרופא, אמנם ללכת רק אליהם 'כלי לקרא את הקב"ה לתמונה' אסור.

וכן נכללת במצוות הרפואה – לרפואה איברים פנימיים (ואפילו בחולי הבא בידי שמים), עיין ברבינו בחיי ובאבן עזרא על הפסוק 'רפא ירפא', שרק פצע חיצוני כמו מכה וחבורה יש רשות לרפא, אבל מכה ומחלה פנימית אין רשות לרפא, אלא צריך לסמוך על הקב"ה. והג"ר משה שטרנבוך שליט"א (חכמה ודעת פרשת משפטים) הקשה, ולא שמענו מעולם מי שנזהר בזה שלא להזדקק לרופא במחלות פנימיות. והטעם נראה פשוט, שבתקופות קודמות לא הייתה שום אפשרות לרופאים להבחין מה קורה בפנים, ולא ידעו מה לעשות, ובזה יש לסמוך על הקב"ה. אבל היום יודעים הרופאים מה שבפנים על ידי צילומים, וכן על ידי בדיקות דם וכדומה מתקבלים נתונים על בעיות שבפנים כמו מבחן, ומותר להתרפאות גם בזה. עיי"ש.

וראוי לציין שמשמך מדברי האבן עזרא כאן שבשאר מכות צריך לעשות השתדלות, שכתב שרק פצע חיצוני כמו מכה וחבורה יש רשות לרפא, אבל מכה ומחלה פנימית אין רשות לרפא, אלא צריך לסמוך על הקב"ה. שמשמע שרק בזה צריך לסמוך על הקב"ה גרידא, ולא בפצע חיצוני, שאם מותר לרופא לרפואה – הוא יכול לילך אליו, ודו"ק. והרי האבן עזרא עצמו היה מאלו שסברו שצריכים לבטוח בה' ולא לילך לרופא, ובבחינת 'מה לרופא בבית ה' (עיין בהערה לעיל במה שהבאנו), וא"כ לכאורה דבריו סותרים אחדים. וי"ל בפשטות, שאפילו הגר"א ודעימיה (עיין בהערה לעיל שהבאנו את שיטתם) אינם סוברים שמי שיש לו מכה חיצונית המצויאה דם וכדו' – שאף בזה צריכים לבטוח בה' ולא לעשות שום מעשה של השתדלות, שאלו הם דברים שלא יעלו על הדעת, אלא שמה שסברו שצריך רק בטחון ושלא לסמוך על רופא – זה הוא רק לגבי מכה שנראית לעין שהיא מן השמים (ולא יורד דם וכדו') – ואינו צריך לטיפול מיד, וכעין מש"כ האבן עזרא כאן. ועל אף שהתוס' שהבאנו לעיל כתבו שמכה מן השמים נכללת בהוראת הפסוק שמותר לרפואה – צריך לומר שהם למדו שזהו רק מצידו של הרופא ולא מצד החולה, או שחלקו עליו בדבר זה, ופשוט.

ויוצא מזה הנ"ל: שאם היא מכה בידי אדם או בידי שמים שיותר דם או שצריך טיפול מיד – לכו"ע מותר (ומצוה) לרפואה לרפואה, וגם אין חסרון מצד מידת הבטחון כלפי הגרפא – אליבא דרש"י דיעה. וכל המחלוקת היא לגבי מכה שבאה בידי שמים שאינו מצריך טיפול מיד וכו', שע"ז יש שכתבו (אמנם זה אינו להלכה בזמננו בכלל, ויש איסור לנהוג כן – עיין בהערה לעיל שהרחבנו בזה) שמצד מידת הבטחון של הגרפא, עדיף לבטוח, כי זהו בינו לבין קונו.

לימוד חכמת הרפואה, והדין בזה לכהנים

יש לחקור, שאם הרפואה היא כאמור מצוה גדולה כל כך ונכללת בפיקוח נפש, אמאי אין חיוב ומצוה ללמוד את חכמת הרפואה. עיין בשו"ת אגרות משה (י"ד חלק ב סימן קנה) וראיתי שיש שפירשו דלא בליגי, אלא שהדריך שעל ידה לא יגיע האדם אל החולי הוא ע"י ששיחנה מדעתו (את האדם), ואם לא השיחנה אותה מדעתו וכבר חלה במורה שחורה איכא על כל אדם שיציל חברו במה שיכול, שאם הוא רופא מחוייב להציל חולה מחליו, אבל ליכא חיוב שילמוד חכמת הרפואה כדי להציל חולה מחליו, וכמו בצדקה – שאם יש לו לאדם מומן מחוייב ליתן צדקה, אבל ליכא חיוב על האדם לעשות מסחרים ולהתעשר כדי ליתן צדקה. (ב) אטו חסרים רופאים בעולם. (ג) יש לחוש שלא יתכווין אל האמת, ואדרבה יקללם להחולים. ועיין עוד שם שמשום

סיבות אלו ועוד – פסק לאסור לימוד הרפואה לכהנים בזמננו. ואין להקשות ממה שמצינו מרבותינו הראשונים שהיו כהנים והיו רופאים, שהם בכוחותיהם הגדולים למדו כל חכמת הרפואה במסירת כל דבר בעל פה אף בלא שום ראייה והסתכלות במתים, ולא נגעו במת מעולם ולא היו באהל אחד עם מתים, אבל בזמננו שא"א זה – לכן ודאי אסור. עיי"ש.

אמנם יש פוסקים שמתירים לנגוע במתי גויים כי הם מטמאים רק במגע ובמשא, אבל באהלם אינם מטמאים, משא"כ – להבדיל – גופות של מתים ממתי ישראל שגופם מטמא בטומאת אהל, ולפיכך אסור ללמוד רפואה על ידם.

עוסק במצוה פטור מן המצוה בזמן שעוסק ברפואה

בזמן שעוסק ברפואה וכו' בודאי שייך הרופא לכלל של 'העוסק במצוה פטור מן המצוה'. אמנם יש לרופא לתכנן את סדר יומו באופן שיוכל להתפלל ולקרוא ק"ש, שכבר כתב הברכי יוסף (או"ח סימן לח) דהמצוות שאדם עוסק בהן באופן תדיר כל היום – ודאי אינן פטורות אותן ממצוות אחרות, דכי יעלה על הדעת שכתובי תפילין לעולם לא יתפללו ולא יקראו קר"ש ולא יניחו תפילין משום ד'עוסק במצוה פטור מן המצוה'. עיי"ש. והוא הדין לרופא. ועוד, דכיון שמטבע הדברים החולים נכנסים בזה אחר זה, בין גברא לגברא איננו עוסק במצוה ומתחייב בקר"ש ותפילה. אמנם יש שעובד בחדר מיון ואין בידו לתכנן את יום העבודה ולעגמים מקרים רבים וחולים רבים מגיעים בב"א בתכיפות גבוהה, וכל מקרה בכלל ספק פקו"ה הוא ואין בידו להתפנות, אכן פטור מקר"ש ותפילה משום דעוסק במצוה פטור מן המצוה. אך גם בזה צריך דקדוק גדול אם אכן אין בידו לפנות קצת זמן כדי לקרוא קר"ש ולהתפלל, וכשם שהוא פוסק מעט ע"מ לשתות ולהתרווח – באותו זמן מועט אם אפשר לו לקרוא קר"ש ולהתפלל עיקר התפילה – יעשה כן. אך אם אי אפשר – ודאי שפטור הוא. וצריך דקדוק בענין זה, דאם אין בידו חשש סכנה לא יפסיק, אך אם יש בידו להפסיק לקר"ש ותפילה ללא כל חשש סכנה מחוייב לעשות כן. ואם הוא באמצע טיפול או שהפגע מוטל לפניו והוא שרוי בצער (אפילו לא במצבים של פיקו"ה) אסור לו לעכב את הטיפול כדי להתפלל, אלא יטפל בחולה להושיעו מן הצער – כחובתו. ועוד צריך להדגיש, דאף אם פורש הוא לתפילה ולקר"ש, צריך שיהיה זמין לטפל בחולים ופצועים, ולכן אין לו ללכת ולהתפלל בחדר אחר באופן שלא יהיה מודע לכך שצריכים לו, אלא יתפלל במקומו, כך שיהיה זמין לטפל בשעת הצורך, וצריך לעשות בבניה והשכל לפי המצב הנתון (עיין בב"א בשו"ת מנחת אשר – חלק א סימן קכא). ואם פסק להתפלל וכו' במקום שהיה לו לעסוק בהרפואה – לא צריך ידי חובתו. וגם, באופן שעבר זמן תפילה והוא היה עוסק ברפואה – הוא גם יטפל בשלומים, והוא שהיה עוסק וטרוד במצוה מתחילת זמן התפילה עד סופו (עיין משנ"ב סימן ע"א ס"ק ד). עיי"ש.

כשעיקר מטרתו לקבל שכר ותשלום – אם עדיין נחשב כעוסק במצוה וכו'

לענין אם עיקר מטרתו של הרופא הוא כדי לקבל שכר ותשלום, האם הוא עדיין נחשב כעוסק במצוה לפוטרו ממצוה אחרת. עיין בשו"ע (או"ח סימן תרמ סעיף ז, ובמשנ"ב ס"ק ל"ו) ששלוחי מצוה כגון החולאים לפדות שבויים וכדומה פטורים מן הסוכה, שהעוסק במצוה פטור מן המצוה. ובביאור הלכה (שם ד"ה שלוחי מצוה – בשם הכתב סופר) איתא, שדוקא כאשר השליחות היא כולה לה' ואין בה הנאה לעצמו, אבל כאשר השליח הוא לתמורת שכר ועיקר כוונתו להנאת עצמו – אין הוא נחשב לעוסק במצוה ואינו פטור ממצוות אחרות. עיי"ש. אמנם הלכה זו היא רק ב'שליח מצוה' ולא בעוסק במצוה עצמה, שלגבי מפורש בפוסקים שאפילו אם כל כוונתו כולו רק לשם תשלום – יש צד גדול שעדיין פטור ממצוה אחרת. עיין בשו"ע (או"ח סימן לח סעיף ח) שכתובי תפילין ומזוזות, הם ותגריהם ותגרי תגריהם וכל העוסקים במלאכת שמים פטורים מהנחת תפילין כל היום וכו', דכל העוסק במצוה פטור ממצוה אחרת וכו'. ובמשנ"ב (שם ס"ק כד בשם המגן אברהם) שאף שהתגרים מרויחים ממכירת הסת"ם, בכל זאת נחשבים הם לעוסקים במצוה ופטורים ממצוות אחרות. ודוקא אם עיקר כוונתם להמציא סת"ם למי שזקוק להם, אבל אם עיקר כוונתם רק להשתכר – לא מיקרי 'עוסק במצוה'. ובביאור הלכה (שם ד"ה הם ותגריהם וכו') הוסיף, שאם כוונת התגר לשניהם בשוה, בין להשתכר ובין להמציא סת"ם למי שזקוק להם, נחשב הוא לעוסק במצוה. אולם מסתפק הביאור הלכה שאולי אינו דומה הסופר לתגר, שהסופר שהוא עוסק בעצם גוף המצוה אף שעיקר כוונתו בשעה שהתחיל לכתוב היתה כדי להשתכר ולולי זאת לא היה מתחיל לכתוב, מ"מ עכשיו שכותב אינו מכין כלל אלא כותב הוא סתם לשם מצות תפילין כדי, מה שאין כן התגר, בשעה שקונה התפילין מהסופר כדי לסחור בהם – אין בפעולה

שדייק חז"ל באמרם שהרופא יש לו רשות לרפואה, וזה מצד הרופא, וכל רופא במשמע, אבל החולה חייב להתבונן לדרוש ולחקור כדי למצוא את הרופא המתאים שמוחזק שעל ידו שולח הקב"ה רפואה. ולכן דייק חז"ל לומר נית רשות 'לרופא לרפואה' והיינו מצידו, אבל החולה או קרוביו יסמכו דוקא על רופא מוחזק שבקי ומצליח, ורק באופן זה ניתנה רשות גם לחולים, אחרי שמשתדלים להשיג רופא המתאים דוקא. עיי"ש.

החובה להשתדל ברפואה הנפש

גם פשוט שכשם שבחולי הגוף יש חיוב השתדלות לרפואה את עצמו באופן הכי טוב וברור ומונסה, כמו כן פשוט שבחולי הנפש ג"כ חל על האדם אותו חיוב (ודבר זה מחולק לשני אופנים: החיוב לקחת תרופות – אם יש צורך בכך, והחיוב לטפל בזה ע"י שיחות וכדו' – אם יש צורך בכך). עיין בגמ' (יומא עה. סוטה מב. וסנהדרין ק) על הפסוק 'דאגה בלב איש ישיחנה' – חד אמר ששיחנה מדעתו (מלשון 'היחס הדעת'), וחד אמר ששיחנה לאחרים. וראיתי שיש שפירשו דלא בליגי, אלא שהדריך שעל ידה לא יגיע האדם אל החולי הוא ע"י ששיחנה מדעתו (את האדם), ואם לא השיחנה אותה מדעתו וכבר חלה במורה שחורה ובצער הנפש וכו' איז דרך הרפואה היא – ששיחנה לאחרים. ועיין בשו"ת אבני ישיבה (חלק ז סימן קיח ע"ה) שכתב שנשאל מנשים שטענו שבעלילין זקוקים לטיפול רפואי של 'פסיכולוג' או 'פסיכיאטר', אבל הבעל מסרב בכל תוקף ללכת, והוא מומשיה לסבול ממנו בגלל היותו חולה במחלה נפשית, וקשה לה לסבול את התנהגותו, ושאלה אם מותר לה באופן זה למונע ממנו תשמיש כדי לאלצו לקבל טיפול רפואי. ואמר, שכל שאדם חולה בנפשו או ספק חולה – הרי זה דבר חמור, כי קשה לאדם לחיות עם אנשים חולים במחלת נפש, ולכן כיון שהוא מרסר לקבל טיפול כדי שישתפר, הרי זה אמתלא טובה מאד (עיין ברמ"א אבה"ע סימן ע"ג סעיף ג שאם האשה נותנת אמתלא למעשיה – אין לה דין מורדת), ואין האשה צריכה לחיות עם אדם כזה, ולכן מותר לה למונע ממנו תשמיש וכ"ש שאר מלאכות כדי להכריחו ללכת לקבל טיפול נפשי. עיי"ש.

לא נכלל בחובת ההשתדלות – הטיפול ע"י רפואה אלטרנטיבית

עיין במג"א (סימן שס"ח ס"ק א') דאין לחלל שבת אלא ברפואה בדוקה. עיי"ש. ועיין בפירוש המשניות (להרמ"ם – יומא פרק ח משנה ד) ואין הלכה כרבי מתאי בן חרש בזה שהוא מתיר להאכיל לאדם הכבד של כלב שוטח כשנשנש, כי זה אינו מועיל אלא בדרך סגולה, וחכמים סוברים כי אין עוברין על המצוות אלא ברפואה בלבד – ר"ל בדברים המרפאים בטבע, והוא דבר אמיתי הוציאו הדעת והנשיון הקרוב להיות. אבל להתרפאות בדברים שהם מרפאים בסגולותם אסור, כי כוחם חלוש, אינו מצד הדעת, ונשינו חזק, והיא טענה חלושה מן הטענה, וזה העיקר דעיהו וכוהרה כי הוא עיקר גדול. עיי"ש. הרי זה דאין לחלל שבת ולעבור על איסור אלא על רפואה בדוקה שנקבעה ע"י הדעת והנשיון, ואין הרפואה החילונית בכלל זה, ורבים הטוענים ומטעים ברפואה זו, והמוני העם תולים תקותם בדברים שאין בהם ממש אלא הבל ודעות רוח. ואף שבדאי יש ברפואה החילונית תועלת נכונה ומועילה לעגמים, וגם מרפאים רבים, אך קשה לדעת איזו היא האמת ואיזו היא שיבה והאור והחושיך משמשים עברובאי, ובדאי שאין רפואה זו בדוקה ע"י הדעת והנשיון כרפואה המקובלת (עיין בב"א בשו"ת מנחת אשר חלק א סימן קכ).

ועיין עוד בערוך השלחן (סימן שלו סעיף ב) שכתב, ומיהו אסור להתעסק ברפואות אא"כ הוא בקי ויש לו רשות מבי"ד, והאידיא צריך להיות מוסמך מהממשלה שיש לו רשות ליתן רפואות לחולים. עיי"ש. ולענ"כ שרק הרפואה המקובלת נכללת בגדר זה.

זו מצוה לעת עתה, אלא רק מסייע ומכשיר את המצוה, בזה צריך שיהא מכוין לשם מצוה, שאז פעולתו נעשית מצוה, מה שאין כן בענייני מחזיר אבידה וכתובת סת"ם וכה"ג, הפעולה גופא היא בכלל 'עוסק במצוה'. עיי"ש.

ולפי זה גם רופא שדינו כמשיב אבידה וכו', אעפ"י שלולי השכר לא היה מטפל בחולה, עם כל זאת יש לנו לומר שבשעת העיסוק אינו מתכוין כלל (לשכר), אלא עוסק הוא עותם לשם מצוה וכו', שהרי הטיפול בחולה הוא עצם המצוה. וכן האחות העוסקת בסיעודו של החולה שהוא עצם המצוה. מה שאין כן הכימאי והטכנאי המסייעים לרופא, אבל אינם עוסקים בריפוי ממש, מסתבר שדינם כתגרים שרק הכוונה לשם מצוה עושה אותם לעוסקים במצוה, אולם אם יכוונו לשם מצוה וגם לשם שכר - דינם כעוסקים במצוה, וכן נפסק כ"ז בספר תורת היולדת (להג"ר יצחק זילברשטיין שליט"א - פרק גג הערה ה). עיי"ש.

לסיכום: נמצא שיש שלשה סוגים של 'עוסקים במצוה': (א) שלוחי מצוה - צריך שתהיה כוונתם כולו לה' בכדי לפטור אותם ממצוות אחרות. (ב) תגריהם של תפילין וכדו' - סטורים ממצוות אחרות אפילו כשכוונתם חצי לה' וחצי לשם תשלום וכדומה. (ג) סופרים וכדומה - שעוסקים במצוה עצמה, שלפי דעת הביאור הלכה יש צד שפטורים ממצוות אחרות אפילו אם התחלת כוונתם היתה כולו לשם תשלום וכדו', עכשיו שעוסקים במצוה הם חושבים על המצוה, וק"ו לגבי רופאים שעוסקים ממש בפיקוח נפש.

חקירה יסודית במהות מצוות העסק ברפואה

יש לדון באופן שבאמצעה העיסוק ברפואה נפטר החולה או שהרופא לא הצליח ברפואתו, אם נתברר למפרע שלא היה 'עוסק במצוה' כדי שיהיה לו את הפטור, ונפק"מ לגבי תפילת התשלומין, שאם היה נחשב 'עוסק במצוה' - אין לו דין תשלומין, ואם לאו - נחשב זה כאונס רגיל שיש בו דין תשלומין.

ואבאר את צדדי הספק. עיין בשו"ע (י"ד סימן של ס"ק א) דרופא שהמית ונודע לו ששגג - גולה על ידו. עיי"ש. והקשו **אחרונים** (שו"ת תשב"ץ חלק ג סימן פב, ובמש"כ ראש סימן שפ, ועיין בברכי יוסף שם א"ח, וביד אברהם שם), דמאי שניא במכה את בנו והורדה את תלמידו ושליח בית דין - דאיתא במשנה (מכות דף ה). דפטורים מגלות, דאיתא שם: אבא שאול אומר, מה חטבת עצים רשות אף כל רשות, יצאו אלו דשגגו בעשיית מצוה דפטורים מגלות. וקיי"ל כן להלכה (עיין רמב"ם פרק ה מהלכות רוצח), והכי נמי נאמר ברופא שפטור מגלות, דכיון דשגג בעשיית מצוה דרפואה, ומצוה היא - כדאיתא בשו"ע (עיין לעיל).

וראיתי שתירצו, דאין הפטור בכמה את בנו וכה"ג משום דרצה לעשות מצוה, אלא הפטור הוא משום דעשה מעשה מצוה (של יסר בנך ויתן מעדים לנפשך - משלי כט יז), וכיון דמתוך המעשה המיתו בשוגג - אינו גולה, אבל ברופא שהמיתו בשוגג, בפועל לא עשה שום מצוה, דלא ריפא אותו כלל אלא המיתו, אלא דרצה לעשות מצוה, שחשב שזה הדבר ירפאנו, אבל כיון דסוף סוף לא המיתו מתוך מעשה מצוה - שפיר אמרינן שגולה (עיין בספר משמרת חיים להגר"ם שיינברג זצ"ל - ענינים שונים יו"ד ס"ק ה, ושו"ת באר משה חלק ד סימן פג, ועיין עוד באור שמח פרק ה הלכות רוצח הלכה ו שנשאר בצ"ע על קושיא הג"ל, וכתב שזה פלא. עיי"ש).

נפק"מ מהג"ל לענין ברכה על מצות הרפואה

מבואר מהג"ל חידוש גדול, שיש צד שכל זמן שלא יצאה הרפואה לפועל משום איזה סיבה שהיא, נתברר למפרע שלא היה הרופא עוסק במצוה כלל, והמצוה כאילו 'מיתלה' תל' בתוצאת הרפואה, שאם ירפא את החולה - יתברר למפרע שהיתה לו מצוה בכל משך הזמן שעסק ברפואה. ונמצא לפי זה שאם לא הצליחה הרפואה יש לו דין תשלומין כשאר אונס.

וחשבתי לתרץ עם יסוד זה קושיא אחרת שראיתי שהקשו הפוסקים, למה לא תיקנו חז"ל ברכה על מצות הרפואה, והלא בעסקו בזה מקיים כמה מצוות דאורייתא (עיין לעיל). וראיתי שיש שתירצו על פי המדרש (מדרש רבה בשלח פרשה כא אות ח) שאמר הקב"ה למשה, עת לקצר ועת להאריך, בני שרורים בצער והים סוגר והאויב רודף, ואתה עומד ומרבה בתפלה. וה"ה כאן, אם יש מצב של פיקוח נפש - זה לא הזמן לעשות ברכה ותפילה אלא לעשות פעולה, ומשום 'לא פלוג' כבר לא תיקנו ברכה גם במצבים אחרים שאין בהם פיקוח נפש. אולם נראה מסתבר ג"כ לתרץ על פי יסוד זה לדעיל, עם ההגדרה הידועה של שו"ת **הרשב"א** (חלק א סימן יח), שחז"ל לא תיקנו ברכה באופן שקיום המצוה אינה תלויה לגמרי באדם המקיימה, והוא הדין כאן, שבדאי הרפואה אינה תלויה ברופא, ואם בירך ולא גמור את מעשה הרפואה - יתברר למפרע שלא הייתה לו מצוה, והמצוה אינה 'לנסות' לרפאות - אלא לרפאות, וזה אינו תלוי בידו, ודו"ק.

אם יש מצוה לטפל בחולי עכו"ם, והטיפול בהם בשבת

בענין אם יש מצוה לטפל בחולי עכו"ם, ממה שראיתי בפוסקים נראה לכאורה שאין שום קיום מצוה (ואפילו במצב של פיקו"א), אמנם התירו לטפל בו ואפילו לחלל עליו את השבת, והתירו משום 'אביה', והיינו אם יודע שע"י אי הטיפול בעכו"ם ימות העכו"ם ועלולים ישראלים להגיע לידי פיקוח נפש, אם יוודע לגויים שאנו מבדילים ואיננו מטפלים בחולים גויים, ומקובל שזהו מתקנת 'ועד ארבע ארצות' שהתירו לרופא לחלל שבת גם עבור גויים (עיין בשו"ת דברי חיים חלק ב או"ח סימן כה, ובשו"ת חתם סופר יו"ד סימן קל - שהקיל). **ובמשנ"ב** (סימן של ס"ק ח) לא הביא היתר זה, ואדרבה, שותם שאסור, וכתב: 'ודע, דהרופאים בזמננו אפילו היתר כשרים אינם נזהרים בזה כלל, דמעשים בכל שבת שנוסעים כמה פרסאות לרפאות עובדי כוכבים ומלכות, וכותבין ושוחקין סממנים בעצמן, ואין להם על מה שיסמוכו, דאפילו אם נימא דמותר לחלל שבת באיסור דרבנן משום איבה בין העובדי גילולים, אף דגם זה אינו ברור, עיין בפרי מגדים, איסור דאורייתא בוודאי אסור לכולי עלמא, ומחללי שבת במומרים הם במזיד, השם ישמרנו'. עיי"ש.

אמנם עיין בשו"ת **אגרות משה** (אורח חיים חלק ד סימן עט) במה שתמה על פסק המשנ"ב והתיר לרופא יהודי לחלל שבת בדאורייתא לגוי, ובין יתר דבריו כתב שם: יש לחוש לסכנה כמדומי בכל מקום, וגם מצד פרסום הידיעות ע"י העיתונים

תיכף מה שנעשה בכל העולם, איכא המכשול למילף ממקום למקום, וגם הסתה להגדיל השנאה עד לרציחה גדול עיי"ז, לכן פשוט שבזמננו יש לדון זה כסכנה ממש ויש להתיר כשנזדמן זה. עיי"ש. ועיין כעין אותה הסברה בספר שמירת שבת כהלכתה (מהדורה חדשה דף תרלו הערה מז) בשם הגרש"ז זצ"ל, שבזמננו שהטכנולוגיה מתקדמת, וברגע א' חוששין שיודיעו מקצה העולם לקצוהו אם לא יטפלו בנכרי, ויש סכנה גדולה בדבר. ועוד כתב שם דיל"ע אם הנכרי חולה שאין בו סכנה או מותר לעשות לו כל הנ"ל, דהרי יכולים לומר לו שזה אסור גם לישראל. עיי"ש. אמנם הג"ר **משה פיינשטיין זצ"ל** סובר אחרת בנידון זה של עכו"ם שאינו מסוכן. עיין בספר מסורת משה (חלק א דף פח) ששאלו את מרן זצ"ל על אשה שהיא אחות רפואית, אם כמו שמתירים לחלל שבת לגויים מטענת איבה ולא מחלוקת בין ישראלים לגויים, כמו כן מאותה טענה אפשר לחלל שבת בשביל גוי גם **שואין סכנה** - אפילו שלא היינו מחללים לישראלים, דהלא במציאות שייך אותו סיבה, דגוי לא יאמין או לא יבין החילוק בין סכנת נפשות לשאר חולי. והשיב רבינו, שמצד הסברה זה טענה, אבל א"כ א"א להיות רופא. אולי לפעמים בהוראת שעה שרואים שמשמש יש סיבה כזה אפשר לחלל, אבל לא ברגילות הנגרר להסתובב שלא יבוא לידי מצב כזה, ותגיד להחולים שאינם כ"כ חולים, ויכולים לחכות עד שמישהו אחר יבוא, או משהו כזה. עיי"ש. ועיין בספר **הלכות שבת בשבת** (חלק ב דף תנו) שכתב, ומ"מ פשוט שכ"ז רק לענין רופאים, אבל המתנדבים להציל בודאי אסור להם מדינא לעסוק בפעולות התנדבות מרצונם אפי' באיסור דרבנן. עיי"ש. אבל נלע"ד שכל זה שייך כאשר ההתנדבות היא בארגון שמטפל גם בגויים וכו', אבל כשמתנדב למגן דוד אדום וכדו' ומתקשרים אליהם לבוא לחולה, לא מביעי שכשהגיע למקום והיה שם גוי - שייכים אותם ברכות להקל כמו ברופא ופשוט, אלא אפילו אם לפני שיצא לשם יש לו חשש או שידוע לו שהחולה הוא גוי, אזי אם אף אחד מהצוות לא יגיע למקום והרי יודעים הגויים שהתקשרו אליהם - שייך ג"כ אותם סברות, וצ"ע, כי כל אחד מהצוות יכול לומר שחבירו ילך, כי הוא בעצמו אינו מחוייב באופן אישי כמו רופא שהתקשרו אליו אישית. וצ"ע כי סוף סוף עלול להיגרם איבה מכך ששום אחד מן הצוות לא יבוא לטפל. ועדיין צ"ע.

עוד סברא שראיתי בפוסקים להתיר, שאם לא יעשה הרפואה לגוי, בסוף זה יגרם שהממשלה תיקח ממנו את רישיון הרופא, ובסוף לא יוכל הרופא לטפל בחולים יהודים, וידוע שיש הרבה מעלות כאשר נמצא רופא יהודי מומחה - מכמה בחינות, ובפרט לגבי המסירות המיוחדת שלו לחולים יהודים רח"ל, והם ממש דברים הנוגעים לפיקוח נפש של יהודים - שיהיה שם רופא משהלם, ופשוט.

ויש עוד סברא בזמננו להתיר, וכמו שהעידו בפני כמה רופאים מומחים, שלפעמים כאשר הגיעו לבית החולים לטפל בעניני פיקוח נפש בשבת ראו איש שהיה נראה להם שהוא עכו"ם וכו' ואפילו עם שם של עכו"ם, ובסוף נתברר שיש להם אם יהודיה וכדו', ואלו הם דברים שכיום מצויים מאד דראבוננו, ושאי אפשר לבררם לפני כן בדרך כלל.

ועוד ראיתי בשם הגרש"ז זצ"ל (עיין ספר הלכות שבת בשבת חלק ב דף תנו) שיראה הרופא בכל אופן להשגמיר מזה קודם שהגיע לפניו - של לא להיכנס לזה אם אפשר, או לעשות כל טעדיק שלא יעבור על איסור דאורייתא (וגם לא נמנע מטיפול מהגוי וליכא איבה), ובוודאי שבזה לכ"ע החיוב לשנות בדאפשר, או כל אופן אחר שיכול למעט בחילול ולא לעבור באיסור תורה. עיי"ש.

חזרה מבית החולים בשבת לאחר הטיפול

בענין חזרה מבית החולים לאחר טיפול בנכרי וכו' וכמצינו באנשי 'הצלה' וכדומה, עיין בספר מסורת משה (פסקי הג"ר משה פיינשטיין זצ"ל - חלק א דף פח, ועיין עוד בשו"ת אג"מ או"ח חלק ד סימן פ) **שאחרי הטיפול ביהודי הקיל**, ואמר שבלי שום שאלה מותר, **דמאחר שיש חשש שלא ירצו לילך פעם שנית אם נחייבים להשאיר מכוניותם שם גם אם נתיר בעצמם לחזור**, יש להתירם, והוסיף שגם הלא יש חשש שיצטרכו לילך פעם שנית, ואם לא יהיה לו מכונית והחפצים שלו - לא יהיה יכול לילך להציל פעם שנית באותו שבת, וכמוכח - מה שאפשר לעשות ע"י גוי כגון אם ימצא גוי למשל בבית חולים שסיכסם לנהוג לו בחזרה, או לכל הפחות לכבות או להדליק המכונית בחזרה - יעשה גוי, וכמו כן מה שיכול לעשות ע"י שינוי כגון נשיאת המפתח וכו' יעשה. עיי"ש.

ובענין החזרה לאחר הטיפול בנכרי, עיין בשו"ת **חתם סופר** (חור"מ סימן קצד) דעכ"פ אסור לרופא לחזור למקומו אפילו ע"י נכרי אחר שעסק בריפוי הנכרי, כיון שלא שייך לומר שאם לא יתירו לו לחזור לא ילך פעם אחרת, דהא יחוש לעצמו כיון שאם לא ילך יש סכנה לרופא (שיחשש שלא לצאת שנית). אמנם עיין בספר **שמירת שבת כהלכתה** (מהדורה חדשה דף תרלו הערה מז) שכתב שאם קיים חשש סביר שיזעיקו את הרופא לחושיב"ס יהודי - מותר לו לחזור, וע"י נכרי מותר לחזור אף לצורך חושיב"ס. וכמו כן י"ל דאם נוסע בתחבורה ציבורית המופעלת ע"י גויים ואינה מופעלת במיוחד עבור היהודי - דמותר לו לחזור בכל גווני. עיי"ש.

טיפול במומרים

לענין טיפולים במומרים וכו', לכאורה דינם שוה לטיפול בעכו"ם, אמנם בזמננו לכאורה יש הבדל גדול - ופשוט, ובמצאתי לנכון רק לציין את דברי החזו"א (י"ד סימן ס"ק טז - מבלי להכנס לדיון אם חילונים וכו' בזמננו יש להם דין תלוק שנשבה) שכתב, ונראה דאין דין 'מורדין' אלא בזמן שהשגחתו יתברך גלויה, כמו בזמן שהיו נסים מצויין ומשמש בת קול, וצדיקי הדור תחת השגחה פרטית הנראית לעין כל, והכופרין אז הוא בנליות מיוחדת בהטיית היצר לתאוות והפקרות, ואז היה ביעור רשעים גדרו של עולם, שהכל ידעו כי הדחת הדור מביאה פורעניות לעולם ומביא דבר וחורב ורעב בעולם, אבל בזמן ההעלם שנכרתה האמונה מן דלת העם, אין במעשה הורדה גדר הפרצה אלא הוספת הפרצה, שיהיה בעיניהם כמעשה השחתה ואלימות ח"ו. וכיון שכל עצמינו לתקן - אין הדין נוהג בשעה שאין בו תיקון, ועלינו להחזירם בעבותות אהבה ולהעמידם בקרן אורה במה שידינו מגעת. עיי"ש.